

Motion till riksdagen

1988/89: So278

av Jerry Martinger och Margit Gennser (båda m)

Ökad rättssäkerhet vid omhändertagande av barn

Gällande regler beträffande omhändertagande

Enligt 6 § i lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) får socialnämnd besluta att den som är under 20 år skall omhändertas omedelbart. Detta kan ske om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av lagen och rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

I 7 § LVU stadgas att ett beslut om omedelbart omhändertagande skall underställas länsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Länsrätten skall pröva beslutet så snart det kan ske och – om synnerliga hinder inte föreligger – inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten. Sker inte underställning upphör omhändertagandet.

Om länsrätten fastställer ett beslut om omedelbart omhändertagande skall enligt 8 § LVU socialnämnden inom fyra veckor från den dag då omhändertagandet verkställdes ansöka hos länsrätten om att den unge skall beredas vård med stöd av lagen. Görs inte ansökan om vård i rätt tid upphör omhändertagandet.

Enligt 9 § LVU skall länsrätten, om den unge är omhändertagen, hålla förhandling i målet inom två veckor från den dag då ansökan om vård inkom. Förlängning av tiden är möjlig.

Därest beslut om omhändertagande eller vård enligt LVU fattas bestämmer socialnämnden hur vården skall ordnas och var den unge skall vistas under vårdtiden. Socialnämnden får också, enligt 16 § LVU, bestämma hur den rätt till umgänge med den unge som kan tillkomma en förälder skall utövas eller bestämma att den unges vistelseort inte skall röjas för förälder eller vårdnadshavare.

Justitieombudsmannen Tor Sverne granskade under första halvåret 1983 ett stort antal ärenden gällande omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. Granskningen visade att beslut om omedelbart omhändertagande endast i undantagsfall inte fastställdes av länsrätten. Beträffande omhändertaganden som avsåg barn under 15 år ledde cirka 30 procent av ärendena inte till beslut om vård enligt LVU.

Sverne fann sammanfattningsvis att det inte framkommit något som gav anledning till antagande att nämnderna brast i omsorg och noggrannhet vid handläggningen. Han kunde heller inte finna något stöd för att de

uppgifter som enligt LVU lagts på socialnämnderna skulle kunna fullgöras bättre av annat samhällsorgan (JO:s ämbetsberättelse avgiven vid riksmötet 1984-85).

Mot. 1988/89
So278

JO-kritik

I JO:s ämbetsberättelse till riksmötet 1986/87 redovisades en undersökning av JO Tor Sverne om hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården. Denna undersökning föranledde skarp kritik mot socialnämnderna från JO:s sida.

JO framhöll att han fått uppfattningen att socialnämnderna inte alltid ägnar familjehemsutredningarna tillräcklig uppmärksamhet. Utredningarna "framstår ofta som allt för torftiga". Enligt JO borde en familjehemsutredning helst föreligga redan då nämnden beslutar om att göra ansökan om vård till länsrätten. Vårdfrågan skulle alltså prövas med utgångspunkt från en avvägning mellan å ena sidan barnets situation vid ingripandet och å andra sidan den vård som samhället kan erbjuda. Sverne framhöll att det är en brist att ansökan om vård enligt LVU görs till länsrätten utan att det finns behövliga garantier för att barnet ges trygghet i relationerna till andra vuxna än föräldrarna. "Det bör inte få förekomma att barnet skiljs från det egna hemmet för att därefter i olika familjehem möta en fortsatt otrygghet".

JO fann det vidare särskilt anmärkningsvärt att det förekommer sådana brister i kontakter mellan barn samt biologiska föräldrar och andra närstående. Sverne anförde: "Jag har i flera ärenden kunnat iakttaga att ett beslut om vård enligt LVU har lett till att alla kontakter mellan barnet och dess anhöriga har brutits. oaktat hinder mot sådana kontakter inte har förelagat. Ett beslut om vård enligt LVU har på så sätt kunnat medföra inte bara att barnet i det inledande skedet har skiljts från föräldrarna mot deras vilja utan att även föräldrarna på sikt förlorat all kontakt med barnet".

JO riktade även kritik mot socialnämnderna beträffande dokumentationen av familjehemsutredningarna liksom att dokumentationen brast vad gällde den vård som påbörjats. Barnets förhållanden i familjehemmet ägnades inte tillräcklig uppmärksamhet, ansåg JO.

JO har vid ett flertal tillfällen haft anledning att kritisera socialnämnders handläggning av ärenden gällande omhändertaganden.

I den ämbetsberättelse som avgavs vid riksmötet 1988/89 riktade JO exempelvis kritik mot en social distriktsnämnd för de brister i rutinerna som förekommit. Bristerna hade fått till följd att ett barn beretts vård mot vårdnadshavarens vilja utan att laga grund för sådan vård förelagat.

I ett annat ärende hade en social distriktsnämnd godkänt att en familjehemsfader olovligen fört ett barn som vistades hos släktingar i utlandet åter till familjehemmet i Sverige. Nämnden hade således ställt sig bakom en lagstridig handling. I samma ärende vägrade nämnden att följa länsrättens dom om att barnet skulle överlämnas till sina föräldrar. JO yttrade i detta ärende: "Men det måste enligt min mening med skärpa understrykas, att vår rättsordning i barnets intresse kräver en mycket ingående och noggrann prövning för att barn skall få tagas om hand utanför det egna

hemmet. Vid tvångsomhändertagande är domstolsprövning obligatorisk. Självfallet är det ett grundläggande och oavvisligt rättssäkerhetskrav att domstolsavgöranden respekteras. Vad som förekommit i detta ärende inger mig tvivel om att sociala distriktsnämnden och dess tjänstemän haft detta klart för sig”.

Mot. 1988/89
So278

Bristande rättssäkerhet

Ett beslut om omhändertagande av barn är en mycket ingripande åtgärd. För att sådana ingripanden skall få förekomma borde högt ställda krav på rättssäkerhet uppfyllas. Det kan emellertid ifrågasättas om så är fallet i dag. I detta sammanhang är det av intresse att jämföra med den ordning för frihetsberövande som gäller enligt rättegångsbalken.

Rättegångsbalken föreskriver att en åklagare skall avge häktningsframställning till domstolen samma dag som han beslutat om anhållande eller senast dagen därefter. Finns det synnerliga skäl får åklagaren dröja till tredje dagen efter anhållandet. Enligt huvudregeln skall domstol hålla häktningsförhandling samma dag som häktningsframställning görs eller senast dagen därefter. Förhandling får aldrig hållas senare än fyra dagar efter det faktiska frihetsberövandet.

I denna typ av ärenden är två kvalificerade jurister berörda, dels en åklagare, dels en domare i underrätt. Av intresse är vidare att åtgärderna vidtas mot en person som begått brott, dvs. överträtt olika lagregler. Ingripandet görs ytterst för att skydda andra människor och sker naturligtvis mot den berördes intresse.

Men då det är fråga om omhändertagande av barn enligt LVU råder helt andra tidsramar. Den unge kan vara omhändertagen i upp till två veckor innan en domstol prövar ärendet. Innan domstolen slutligt avgör frågan om den unge skall bli föremål för vård kan upp till sex veckor — i vissa fall längre tid — förläta.

Besluten om omedelbart omhändertagande fattas av socialnämnd eller enskild ledamot efter delegation. Det torde tillhöra undantagen att en jurist biträder nämnden i dess beslut. Likväl kan omhändertagandet vara gällande i upp till 14 dagar innan rättslig prövning sker.

I fråga om omhändertagande berör ingripandet en ung människa som kan skada sig själv eller skadas av andra eller den miljö personen vistas i. Ytterst är det fråga om ett ingripande i den omhändertagnes intresse. Icke desto mindre torde de allra flesta barn och föräldrar som berörs av ett omedelbart omhändertagande uppleva detta som en allvarlig kränkning av den personliga friheten. Det kan då te sig egendomligt att kraven för ingripande ligger på en klart lägre nivå än vad som gäller beträffande anhållande och häktning. Det finns också anledning att understryka att enligt JO:s undersökning leder nära en tredjedel av de omedelbara omhändertagandena inte till ”permanent” omhändertagande.

Rättssäkrare process

Det ovan anförda ger fog för att överväga villkoren för tillfälligt omhän-

dertagande. Förändringar bör ske i två avseenden. För det första bör en rättslig prövning av omhändertagande ske snabbare än i nuläget. För det andra bör möjligheterna till omedelbart omhändertagande göras något snävare.

I princip bör de tidsramar som föreskrivs i rättegångsbalken kunna gälla även beslut om tillfälligt omhändertagande. En socialnämnds beslut i sådant ärende skall alltså prövas av länsrätt inom högst fyra dagar för att åtgärden skall bestå. Därmed begränsas risken för att ett omhändertagande som senare inte fastställs av domstol eller som visar sig "onödigt" skall bestå längre tid än några dagar. En sådan förändring kommer självfallet att leda till att bl. a. länsrätterna behöver ökade resurser. Detta är dock inte något skäl att motsätta sig en ökad rättssäkerhet i denna typ av ärenden.

Det finns vidare anledning att överväga en förändring av kraven för omedelbart omhändertagande. Kraven är idag tämligen låga och lösligt angivna i 6 § LVU. Eventuellt bör stadgas att det skall föreligga "stor" eller "allvarlig" risk för den unges hälsa och utveckling för att ett omedelbart omhändertagande skall få ske. Vidare kan villkoret i samma lagrum om att "vidare åtgärder hindras" ändras till "vidare åtgärder på avgörande sätt hindras".

Genom sådana ändringar beträffande föreskrivna tidsramar och krav i lagen kan rättssäkerheten för de enskilda påtagligt förstärkas. Regeringen bör återkomma med förslag om hur LVU skall ändras för att uppnå detta syfte.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

att riksdagen hos regeringen begär förslag till kortare tidsfrister och stramare villkor för omhändertaganden enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Stockholm den 25 januari 1989

Jerry Martinger (m)

Margit Gennser (m)